

Motivacijski in emocionalni vidik inspiracije

JANEK MUSEK
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za psihologijo
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana

DIMITRIJ BANDA
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za psihologijo
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana

POVZETEK

Študija uvaja empirično raziskovanje psihološkega konstrukta inspiracije v slovenski prostor. Na podlagi hipotez naj bi se inspiracija kot osebna poteza povezovala z najbolj stabilnimi in splošnimi dimenzijami motivacije in emocionalnosti. Konfirmatorne faktorске analize so potrdile dvofaktorsko strukturo inspiracije, (motivacijskega) vedenjskega sistema in afekta. Glavni rezultati raziskave so nadalje potrdili predpostavljeno pozitivno povezanost inspiracije z vedenjskim aktivacijskim sistemom in s pozitivnim afektom, pokazali pa so tudi signifikantno negativno povezanost z vedenjskim inhibicijskim sistemom in negativnim afektom. Rezultati raziskave se torej v splošnem ujemajo s prejšnjimi raziskavami, vendar kažejo bolj jasno odnose med temeljnimi dimenzijami inspiracije, vedenjskega sistema in emocionalnosti (afekta).

Ključne besede: inspiracija, vedenjski inhibicijski sistem BIS, vedenjski aktivacijski sistem BAS, pozitivni afekt, negativni afekt

ABSTRACT

MOTIVATIONAL AND EMOTIONAL ASPECT OF INSPIRATION

The present study aims to introduce the empirical research of the inspiration construal into Slovenian psychology. According to our hypothesis, the inspiration as personality trait should be related to the most general and stable dimensions of human motivation and emotionality. Confirmatory factor analyses confirmed two-dimensional structure of inspiration, behavioral system and affect. The results of the study confirmed the presumed significant positive connection of inspiration with Behavioral Activation System (BAS) and positive affect (PA), and significant negative connection of inspiration with Behavioral Inhibition System (BIS) and

negative affect (NA). Thus, the results of our study are in general concordance with the previous research, while showing more clearly the relationships between major dimensions of inspiration, behavior system and emotionality.

Key words: Inspiration, Behavioral Inhibition System BIS, Behavioral Activation System BAS, positive affect, negative affect

Motivacijski in emocionalni aspekt inspiracije

Uvod

Pojem inspiracije ali navdiha se najpogosteje pojavlja v povezavi z ustvarjalnim delom v umetnosti, znanosti in izumiteljstvu, vendar se kot stanje nenadnega spoznanja ali zavesti o nečem pomembnem nanaša tudi na druga ustvarjalna izkustva. Zato ni čudno, če je pojem inspiracije ali podobni pojmi najdejo že v prvih teorijah in modelih ustvarjalnosti. Inspiracija je npr. značilna za fazo iluminacije v klasičnem modelu poteka ustvarjalnega mišljenja, ki ga Helmholtz oblikoval že v 19. stoletju (Musek, 1993). Pri nas so o inspiraciji v zvezi z ustvarjalnostjo pisali Trstenjak (1981), Pečjak (1987) in Makarovič (2003). Če so v predznanstvenih razlagah inspiracijo pogosto pripisovali nadnaravnim vplivom, npr. božanskemu razsvetljenju (Canale, 1994; Harding, 1948; Leavitt, 1997), so jo psihologi povezovali z delovanjem nezavednega (Batson, Schoenrade, & Ventis, 1993; Kris, 1952), osebno rastjo in samoaktualizacijo (Maslow, 1954), pa tudi z vplivom zunanjih spodbudnih dejavnikov, kot so narava, glasba, branje ali poslušanje literature in osebni zgledi (Fredrickson & Anderson, 1999; Haidt, 2003; Keltner & Haidt, 2003; Lockwood & Kunda, 1997; McClelland & Kirshnit, 1988; McCutchan, 1999). Kljub temu, da je pojem inspiracije nepogrešljiv v psihologiji ustvarjanja, mu celo v teorijah ustvarjalnosti pogosto niso posvečali osrednje pozornosti. V nekaterih so ga pojasnjevali s svojimi ključnimi koncepti. Tako so psihoanalitiki videli v inspiraciji primer sublimacijskega vdora nezavednega, gestaltisti primer vpogleda oziroma aha-doživetja, humanistični psihologi pa primer vrhunskega doživljanja (peak experience). Psihometrične teorije ustvarjanosti, ki so sicer odkrile najpomembnejše latentne dimenzije ustvarjanja, so bile na inspiracijo še manj pozorne. Tako bi težko našli dobro razlago inspiracije v znanih faktorjih divergentnega mišljenja (Guilford, 1967). V novejšem času psihologija na novo proučuje pozitivna stanja in izkustva ter njim korespondentne osebne lastnosti. To še zlati velja za ti. pozitivno psihologijo (glej pregledno Musek & Avsec, 2002), ki obravnava pojave sreče, zadovoljstva z življenjem, pozitivnega afekta, upanja, optimizma, zanosa, dobrega življenja in druga pozitivna psihična stanja. V tej luči se zdi pojem inspiracije blizu nekaterim drugim pojmom iz repertoarja pozitivne psihologije, zlasti pojmu zanosa (Csikszentmihalyi, 1990); tega je navsezadnje oblikoval avtor, ki se je sicer sam veliko ukvarjal prav z ustvarjalnostjo (Csikszentmihalyi, 1996). Blizu je tudi pojem absorbcije (Wild in sod., 1995).

Zunaj polja psihologije ustvarjalnosti pa se pojem inspiracije v psihologiji praktično sploh ni pojavljal in stara Howesova (1926) ugotovitev, da je psihologija malo prispevala k raziskovanju inspiracije, je ohranila veljavo vse do nedavnega. Kljub omenjanju inspiracije nimamo nobene sistematične raziskave inspiracije. Še več, do nekaj let nazaj, se pojem inspiracije v psihologiji sploh ni pojavil kot merljiv konstrukt, kar je že samo po sebi močno omejevalo možnosti raziskovanja. Morda je nekaj razlogov za to najti prav v tradicionalnem povezovanju inspiracije s transcendentnim doga-

janjem. Zato, kot pravi Trstenjak (1981, str. 373), "nekateri izraza 'inspiracija' ne marajo, ker ima mistični prizvok, kakor da gre pri tem za nekaj nadnaravnega". Zato nekateri menijo, da je inspiracija pojem zunaj dosega znanosti in je zato ni mogoče meriti, drugi pa menijo, da gre za pojem, ki je prekompleksen, da bi ga sploh bilo mogoče meriti.

Vendar so te neupravičeni pomisleki, spomnimo se le, da so jih omenjali v zvezi s skoraj vsem, kar se v psihologiji ocenjuje in meri, npr. v zvezi z inteligentnostjo, ustvarjalnostjo, ljubeznijo, duhovnostjo in drugimi koncepcijami, ki so že nekaj časa predmet merjenja v psihologiji. A kakorkoli, šele pred nekaj leti je bil pojem inspiracije validiran kot psihometrični konstrukt in sicer kot potezni pojem (potezna inspiracija, Thrash in Elliot, 2003) in nato kot stanje (stanjska inspiracija, Thrash in Elliot, 2004). Tudi v pričujoči raziskavi je bila uporabljena Thrasheva in Elliotova Lestvica inspiracije, ki meri potezno inspiracijo (Thrash in Elliot, 2003).

Psihološki koncept inspiracije

Po Thrashu in Elliotu (2003) je za inspiracijo značilno stanje pozitivne, nehotno usmerjene prevzetosti ob doživetju boljše možnosti pri iskanju rešitve nekega življenjskega (npr. umetniškega ali znanstvenega) problema. Inspiracijo običajno spodbudi ali sproži nek objekt (sprožilec), ki usmeri posameznika k drugemu objektu (cilj). Tako ima inspiracija tri ključne vidike: motivacijskega, evokacijskega in transcendentnega. Motivacijski vidik se kaže v tem, da inspiracija energetizira in usmerja obnašanje. Evokacijski vidik se nanaša na nehotnost, spontanost inspiracije, ki je ni mogoče zavestno sprožiti in pri kateri posameznik čuti, da je odprt proti nečemu, kar ga prevzema in privlači, ni pa pod vplivom njegove zavestne kontrole in volje. Transcendentni vidik inspiracije se kaže v tem, da presega običajno storilnost in ponuja boljše možnosti ter rešitve in to pogosto v izrazito pozitivni in jasni luči, pa tudi v tem, da izkustvo inspiracije spremljajo dimenzije, ki niso prisotne pri običajnem doživljanju.

Inspiracija od zgoraj, od znotraj in od zunaj

Inspiracijo so v preteklosti pogosto povezovali z nadnaravnim posredovanjem, z razsvetljenjem in raznimi drugimi oblikami božanskega vpliva. To velja tudi za umetniški navdih, kar kaže npr. prepričanje starih Grkov, da je umetniški dar posledica šepetanja Muze v pesnikovo uho (Thrash in Elliot, 2003). Podobno so pripisovali neposrednemu božjemu vplivu nastajanje svetih knjig, npr. Svetega pisma (Rajhman, 1986) in Korana (Verstva, 1977). Kot smo videli, je povezovanje inspiracije s transcendentnim prisotno tudi danes. Vzporedja med inspiracijo, razodetjem, mističnim doživljanjem in drugimi transcendentnimi izkušnjami poudarja transpersonalna psihologija (Thrash in Elliot, 2003). V novejšem času so tudi pri nas raziskovali t.i. inspiracijske fenomene, kjer gre za dogodke, ki jih ni mogoče pojasniti z zakoni moderne znanosti (Leskovar, 2002; Gros in Škoberne, 1999). Sklicevanje na poseg višje sile je lepo ilustriran v Valeryjevi pripovedi (Trstenjak, 1981):

"Prvi verz nosijo bogovi. Od tu naprej pa samo poskušajš, poslušajš, popravljaš in spreminjaš s peresom, dokler spočeta zamisel ne dobi telesa."

Proti koncu 19. stoletja so inspiracijo začeli povezovati z nezavednim (Thrash in Elliot, 2003; von Hartmann, 1884; Wallas, 1926). Kulminacijo teh pojmovanj pomenijo psihoanalitične razlage inspiracije. Tako meni Kris (1952), da nastane inspiracija zaradi regresije ega na primarni duševni proces, ki omogoča veliko asociacijsko svobodo in fleksibilnost, kar pa se v poznejših fazah kreativnega procesa, ko se spet vzpostavijo

normalne meje tega, umakne sekundarnemu procesu z večjo realitetno kontrolo. V duhu poznejših nevroznanstvenih odkritij so ustvarjalno inspiracijo povezovali tudi z delovanjem desne možganske hemisfere, ki naj bi bila sedež intuitivnega in nazornega mišljenja (Eysenck, 1995).

Pogosto poročajo o vplivu zunanjih okoliščin na inspiracijo. To so lahko ljudje, objekti, naravni pojavi in podobno (Trstenjak, 1981, str. 374–475). Pogosto so vzrok inspiracije druge osebe, npr. umetniški vzorniki (Lockwood in Kunda, 1997, 1999). V sodobni psihologiji se na novo obuja tudi pozornost na pojav odprtosti, ki so ga že od starih časov najdemo v opisih transcendentnih doživljanj. Gre za to, da lahko nekateri objekti vzbudijo inspiracijo in transcendentnim izkušnjam podobna doživetja, če jih ne zaznavamo kot objekte svojih subjektivnih želja in interesov, ampak jih doživljamo brez vključevanja lastnega jaza (Thrash in Elliot, 2003). V takšnih primerih se pojavljajo tudi transcendentalne emocije, ki jih sprožijo dejanja velike moralne, umetniške, umske, pa tudi športne veličine. Takšno je npr. občutje vznesenosti (elevacija), ki ga občutimo, ko smo priče nekemu velikemu, zlasti moralno izjemnemu dejanju (Haidt, 2003).

Inspiracija kot stanje in kot poteza

Mnoge osebne značilnosti se pojavljajo v dveh oblikah, kot poteze in kot stanja. Značilen primer pomenita recimo potezna in stanjska anksioznost (Spielberger in sod., 1970). Thrash in Elliot (2003) sta konceptualno in psihometrično utemeljila konstrukt inspiracije kot poteze, prav tako pa tudi konstrukt inspiracije kot stanja (Thrash in Elliot, 2004). Pri enem in drugem so prisotne značilnosti motivacije (aktivacija, energija), evokacije (občutek prevzetosti, nekontroliranosti, privlačnosti objekta in odprtosti do njega) in transcendence (pozitivnost in jasnost). Inspiracija kot poteza pomeni transsituacijsko konsistentno pojavljanje teh značilnosti, inspiracija kot stanje pa njihovo trenutno pojavljanje v določenem času ali periodah (Thrash in Elliot, 2004). Čeprav sta inspiracijo kot potezo in kot stanje zabeležila že leta 1936 Allport in Odbert v svojem zborniku osebnostnih izrazov, pa sta šele Thrash in Elliot (2003) konstrukt potezne inspiracije razdelala tudi psihometrično in oblikovala Lestvico inspiracije kot instrument za merjenje inspiracije kot poteze. Lestvica ima dobre psihometrične karakteristike (Thrash in Elliot, 2003). Podobno sta Thrash in Elliot (2004) razdelala tudi konstrukt inspiracije kot stanja.

Komponente inspiracije

Thrash in Elliot (2004) opozarjata, da lahko inspiracijo razstavimo na dva procesa. Označujeta ju kot "biti inspiriran od" in "biti inspiriran za". Prva komponenta oziroma proces vključuje upoštevanje in prilagajanje objektu, ki evocira inspiracijo. Ta komponenta se povezuje z evokacijo, transcendentnostjo in nekontroliranostjo inspiracije, medtem ko se druga komponenta, "biti inspiriran za", povezuje z motivacijo.

Motivacija, emocije in inspiracija

Iz navedenega je že povsem jasno, da se inspiracija tesno povezuje tako z motivacijskimi kot z emocionalnimi značilnostmi našega doživljanja in obnašanja. Emocionalne značilnosti inspiracije zelo jasno kažejo na pozitivno emocionalno naravo pojavnosti inspiracije; pravzaprav v fenomenu inspiracije ni najti elementov negativne emocionalnosti. Zato se zdi razumljivo, da lahko predpostavimo povezanost inspiracije s pozitivnim afektom, kar jasno izhaja tudi iz analize Thrasha in Elliota (2003, 2004).

Na drugi strani je enako očitno, da se inspiracija povezuje z motivacijo približevanja. Niz psiholoških raziskav dokazuje bazično dvodimenzionalnost naše motivacije, ki jo tvorita dimenziji približevanja in izogibanja (Cacioppo & Berntson, 1994; Dickson & Dearing, 1979; Gray, 1970, 1990; Konorski, 1967; Lang, 1995; Macintosh, 1983; Panksepp, 1998; Schneirla, 1959; Solomon & Corbitt, 1974). Zlasti Grayev nevropsihološki model osebnosti predstavlja kompleksno podlago omenjene dvodimenzionalnosti, saj opredeljuje dva ustrezna psihofiziološka sistema motivacije, vedenjski aktivacijski sistem (BAS), ki je občutljiv na nagrajevanje, nas usmerja k približevanju, sproža pozitivne emocije in spodbuja obnašanje, ter vedenjski inhibitorni sistem (BIS), ki je občutljiv na kaznovanje, nas usmerja k izogibanju, sproža negativne emocije in zavira obnašanje. Podobna pojmovanja najdemo tudi pri drugih pomembnih psihobiološko orientiranih raziskovalcih (Carver, 2001; Carver in White, 1994; Cloninger, 1987; Depue & Collins, 1999; Newman, 1987; Zuckerman, 1991).

Elliot in Thrash (2002) sta prepričljivo dokazala, da se analogna dvodimenzionalnost kaže tudi na širšem konativnem področju osebnosti (temperamentu), saj na eni strani močno korelirajo ekstravertnost, pozitivni afekt in približevanje (BAS), na drugi strani pa nevroticizem, negativni afekt in izogibanje (BIS). Tako bi lahko govorili o skupnem temperamentu približevanja na eni strani in temperamentu izogibanja na drugi strani.

Za inspiracijo lahko domnevamo, da se bo v bistveni meri povezovala tako s pozitivnim afektom kot z motivacijskim sistemom aktivacije oziroma približevanja. Seveda pričakujemo tudi povezavo med pozitivnim afektom in približevanjem. Ta raziskava je namenjena empiričnemu preverjanju teh povezav, pri čemer pa želimo dodatno razjasniti še nekaj vprašanj. Preveriti želimo psihometrične lastnosti uporabljenih merskih instrumentov (predvsem njihovo zanesljivost in veljavnost). Prav tako želimo preveriti notranjo strukturo uporabljenih teoretskih konstruktov inspiracije, afekta in motivacijskega sistema. Dalje želimo preveriti povezavo vseh omenjenih konstruktov s spolom. Končno nas zanima tudi, v kolikšni meri je možno na podlagi informacij o afektu, motivacijskem sistemu in spolu napovedovati inspiracijo kot potezo. Dodatno smo skušali z raziskavo preveriti tudi medkulturno stabilnost ugotovljenih povezav, saj lahko nekatere izsledke naše raziskave neposredno primerjamo z izsledki raziskovanj Thrasha in Elliota (2003).

Metoda

Oblikovanje raziskave

Empirično raziskavo smo načrtovali kot korelacijsko in multivariatno raziskovanje spremenljivk, ki operacionalizirajo psihološke konstrukte inspiracije, inhibicijskega in aktivacijskega vedenjskega sistema ter pozitivnega in negativnega afekta.

Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 139 oseb obeh spolov (100 žensk in 39 moških). Udeleženci so bili študenti, v pretežni večini študenti psihologije in pedagogike.

Aparat

Thrasheva in Elliotova Lestvica inspiracije (Inspiration Scale; Thrash in Elliot, 2003). Lestvico sestavljajo štiri trditve, kjer udeleženci najprej ocenjujejo pogostost

vsebovanih vidikov obnašanja oziroma doživljanja (podlestvica pogostosti oziroma frekvence inspiracije), nato pa še moč (intenzivnost in/ali globino) zajetih vidikov (podlestvica intenzivnosti inspiracije). Obe podlestvici skupaj lahko združimo v skupno vrednost inspiracije kot poteze. Zanesljivost podlestvic in celotne lestvice je visoka in sicer znaša Cronbachov alfa koeficient za podlestvico pogostosti inspiracije 0,91, za podlestvico intenzivnosti inspiracije 0,90 in za celotno lestvico inspiracije 0,92. Lestvica je bila prevedena v slovenski jezik po metodi translacije in retranslacije.

Lestvice BIS-BAS (Carver in White, 1994). Vprašalnik meri stopnjo občutljivosti dveh vedenjskih sistemov, vedenjsko inhibicijskega sistema BIS in vedenjsko aktivacijskega sistema BAS. Celotni vprašalnik ima 20 postavk, ki jih udeleženci ocenjujejo na štiristopenjski ocenjevalni lestvici (od 1 – sploh se ne strinjam do 4 – zelo se strinjam). Lestvico BIS sestavlja 7 postavk, Lestvico BAS pa trinajst postavk, ki se delijo na tri nadaljnje podlestvice. Te so: podlestvica odzivnosti na nagrade (5 postavk), podlestvica gona (4 postavke) in podlestvica iskanja zabave (4 postavke). Cronbachovi koeficienti zanesljivosti znašajo 0,74 za lestvico BIS (Carver in White, 1994), 0,86 za lestvico BAS in 0,73, 0,76 in 0,66 za navedene tri podlestvice (Gable in sod., 2000). Tudi Lestvice BIS-BAS so bile prevedene v slovenski jezik z metodo translacije – retranslacije.

Lestvica pozitivnega in negativnega afekta PANAS (The Positive and Negative Affect Schedule, Watson, Clark in Tellegen, 1988). Sestavljata jo dve (pod)lestvici, lestvica pozitivnega afekta (PA) in lestvica negativnega afekta (NA). Lestvica pozitivnega afekta je sestavljena iz 10 postavk in meri stopnjo občutkov entuziastičnosti, aktivnosti, budnosti... Lestvica negativnega afekta je ravno tako sestavljena iz 10 postavk. Nanaša se na množico različnih negativnih čustvenih stanj, vključno s sovraštvom, zaničevanjem, gnusom, občutki krivde, strahom in nervoznostjo. Udeleženci morajo na ocenjevalni lestvici od 1 do 5 označiti, kako pogosto na splošno doživljajo posamezno čustveno na splošno. Avtorji poročajo o koeficientih notranje konsistentnosti $\alpha=0,90$ do 0,96 za lestvico pozitivnega afekta in $\alpha=0,84$ do 0,87 za lestvico negativnega afekta, za zanesljivost v času pa korelacije $r_{\text{test-retest}}=0,47$ do 0,68 za lestvico pozitivnega afekta in $r_{\text{test-retest}}=0,39$ do 0,71 za lestvico negativnega afekta.

Postopek

Udeleženci so izpolnjevali merske lestvice po vrstnem redu: Lestvica inspiracije, Lestvici BIS-BAS in Lestvica PANAS. V vseh primerih je izpolnjevanje potekalo anonimno. Dobljeni podatki udeležencev so bili šifrirani in obdelani z ustreznimi statističnimi metodami. Obdelava podatkov je bila narejena po programih SPSS 12 in LISREL 8.54.

Rezultati in diskusija

Izsledke raziskave lahko prikažemo v nekaj razdelkih. Najprej smo preverjali strukturo ključnih raziskovanih spremenljivk, inspiracije, afekta in motivacijskih vedenjskih sistemov. Pri tem smo uporabili tako eksploratorne kot konfirmatorne faktorске analize. V naslednji fazi smo ugotavljali odnose med raziskovanimi spremenljivkami z ustreznimi korelacijskimi in multivariatnimi analizami. Končno smo preverjali še napovedno moč neodvisnih spremenljivk v odnosu do inspiracije in sicer s pomočjo relevantnih regresijskih analiz.

Struktura inspiracije, afekta in motivacijskih vedenjskih sistemov: eksploratorne analize

Lestvico inspiracije Thrasha in Elliota sestavlja osem postavk, ki imajo po ugotovitvah avtorjev dvofaktorsko strukturo. To strukturo tvorita faktor intenzivnosti inspiracije in faktor frekvenca inspiracije. Na podlagi nasičenj postavk z vsakim izmed obeh faktorjev sta avtorja lestvico tudi razdelila na dve podlestvici. Eksploratorna faktorjska analiza postavk je tudi v naši raziskavi pokazala jasno dvofaktorsko strukturo. Prva dva faktorja pojasnjujeta skupaj 65,70 celotne variance v izvorni matriki manifestnih spremenljivk. Preglednica 1 prikazuje nasičenja postavk z obema faktorjema, potem ko smo ju rotirali s pomočjo metode Promax. Kot vidimo, so s prvim faktorjem nasičene vse štiri postavke podlestvice intenzivnosti inspiracije, z drugim pa vse štiri postavke podlestvice frekvenca inspiracije. Prvi faktor je torej nedvomno faktor intenzivnosti inspiracije, drugi faktor pa faktor frekvenca inspiracije.

Preglednica 1. Nasičenja postavk Lestvice inspiracije z dvema ekstrahiranim faktorjema (decimalne ničle so odstranjene v tej in naslednjih preglednicah).*

	Faktor	
	1	2
ii2	,887	
ii1	,877	-,126
ii4	,812	
ii3	,556	,245
if3	-,225	,940
if1		,862
if4	,172	,767
if2	,278	,455

* Postavke podlestvice intenzivnosti inspiracije so označene s kratico ii, postavke podlestvice frekvenca inspiracije pa s kratico if.

Korelacija med obema faktorjema je 0,44, kar pomeni zelo signifikantno povezanost. Zanimivo bi bilo torej videti tudi korelacije med faktorjskimi vrednostmi obeh izločenih faktorjev in obema podlestvicama. Preglednica 2 prikazuje tako konvergentne kot diskriminativne korelacije med faktorjema in lestvicama: obe konvergentni korelaciji sta zelo visoki (0,98), statistično pa sta pomembni tudi obe diskriminativni korelaciji (0,49 in 0,47). To se pravi, da sta obe uporabljeni podlestvici odlična približka dveh latentnih dimenzij inspiracije, ki pa (prav tako tudi podlestvici) tudi substancialno korelirata med seboj. Pri inspiraciji imamo torej opraviti z dvema jasno ločenima komponentama, ki pa imata vendarle tudi močan skupni imenovalec.

Preglednica 2. Korelacije faktorjskih vrednosti dveh latentnih dimenzij inspiracije in dveh podlestvic Lestvice inspiracije.

Podlestvici	Faktorske vrednosti	
	1	2
frekvenca inspiracije	,49	,98
intenzivnost inspiracije	,98	,47

Eksplozivna faktorska analiza postavk lestvice PANAS, ki meri pozitivni in negativni afekt, je prav tako jasno pokazala dvofaktorsko strukturo. Pri faktorski analizi smo ponovno uporabili poševnokotno metodo rotacije Promax. Oba izločena faktorja pojasnjujeta 38,08 odstotkov celotne variance manifestnih spremenljivk, od tega prvi 25,42 odstotkov, drugi pa 12,66 odstotkov. Preglednica 3 kaže, da so s prvim izločenim faktorjem pomembno nasičene vse postavke, ki merijo negativni afekt, z drugim pa vse postavke, ki merijo pozitivni afekt. Prvi faktor lahko torej označimo kot faktor negativnega afekta oziroma negativne emocionalnosti, drugi faktor pa kot faktor pozitivnega afekta oziroma pozitivne emocionalnosti. Preglednica 4 kaže, da so konvergentne korelacije med podlestvicama pozitivnega in negativnega afekta (PA in NA) ter ustreznimi faktorskimi vrednostmi dobljenih faktorskih dimenzij emocionalnosti takorekoč idealne (0,97 in 0,99), medtem ko so diskriminativne korelacije nizke in nepomembne (-0,11 in -0,09). Podlestvici PA in NA sta torej izjemno dobro faktorsko validirani.

Preglednica 3. Nasičenja postavk Lestvice PANAS z dvema ekstrahiranimi faktorjema.*

	Faktor	
	1	2
pn07n	,823	
pn20n	,761	-,104
pn18n	,751	
pn04n	,709	,218
pn02n	,690	-,112
pn13n	,678	-,105
pn11n	,660	
pn06n	,633	
pn15n	,599	
pn08n	,503	,186
pn09p		,694
pn03p		,687
pn19p	-,169	,607
pn05p	-,131	,582
pn16p	-,139	,462
pn14p		,453
pn10p	,186	,445
pn01p		,398
pn17p		,370
pn12p	,113	,361

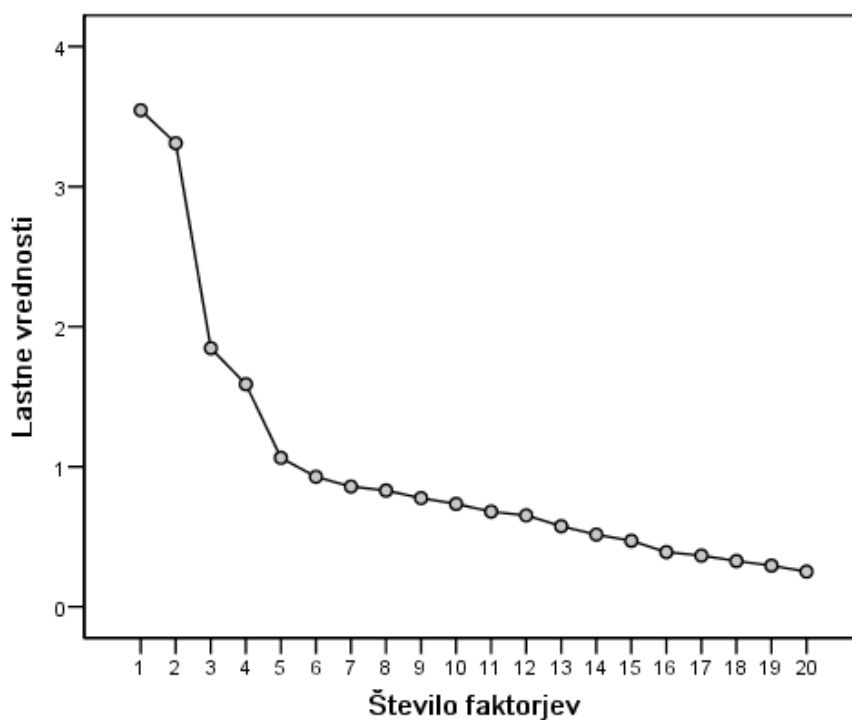
* Postavke podlestvice pozitivnega afekta (PA) so označene s kratico pnxp, postavke podlestvice negativnega afekta (NA) pa s kratico pnxn.

Preglednica 4. Korelacije faktorских vrednosti dveh latentnih dimenzij afekta in dveh podleščvic Lestvice PANAS.

Podleščvici	Faktorске vrednosti	
	1	2
pozitivni afekt (PA)	-,11	,97
negativni afekt (NA)	,99	-,09

Na podoben način smo raziskali tudi strukturo vedenjskega motivacijskega sistema, ki smo ga merili z Vprašalnikom BIS/BAS. Pri izvornem vprašalniku so avtorji utemeljili dve strukturi soluciji. Prva je dvodimenzionalna in ustreza dvema osnovnima podleščvicama vprašalnika, podleščvici BAS, ki meri vedenjski aktivacijski sistem in podleščvici BIS, ki meri vedenjski inhibitorni sistem. Pri drugi soluciji, pa podleščvica BAS razpade na tri nadaljne podleščvice (odzivnost na nagrade, gon, iskanje zabave), tako da dobimo v celoti, vključno s postavkami BIS, štiri podleščvice, ki jih tvorijo postavke BIS, postavke odzivnosti na nagrade, postavke gona in postavke iskanja zabave.

Tudi naše eksploratorne faktorске analize so nakazale ustreznost dveh solucij, dvodimenzionalne in štiridimenzionalne. Po Cattellovem testu drobirja (scree test) namreč dvofaktorska in štirifaktorska solucija jasno odstopata (glej Sliko 1).

Slika 1. Padajoče lastne vrednosti faktorjev vedenjskega motivacijskega sistema po Cattellovem testu drobirja.

Pri obeh priporočljivih solucijah smo v faktorski analizi uporabili metodo rotacije Promax. Pri dvofaktorski soluciji pojasnujeta prva dva faktorja skupaj 34,27 odstotkov celotne variance v matriki manifestnih spremenljivk (postavke Vprašalnika BIS/BAS), od tega prvi faktor 17,72 odstotka in drugi faktor 16,55 odstotka. Iz Preglednice 5 je razvidno, da prvi ekstrahirani faktor pomembno nasiča vse postavke podlestvice BIS, medtem ko drugi faktor pomembno nasiča vse postavke skupne podlestvice BAS (kar pomeni vse postavke podlestvic BAS, postavke odzivnosti na nagrade, gona in iskanja zabave). Prvi faktor lahko torej označimo kot faktor izogibanja (faktor inhibitorne motivacije), drugi faktor pa kot faktor približevanja (faktor aktivacijske motivacije).

Preglednica 5. Nasičenja postavk Lestvice BIS/BAS z dvema ekstrahiranima faktorjema.*

	Faktor	
	1	2
bb18bis	,765	-,077
bb13bis	,684	,114
bb10bis	,647	,128
bb02bis_	,643	-,086
bb06bis	,632	,004
bb04bis_	,625	-,025
bb16bis	,572	,017
bb07fs	-,348	,315
bb15rr	-,015	,687
bb14d	,265	,595
bb08d	-,206	,592
bb11fs	,056	,577
bb17fs	-,309	,559
bb03d	-,022	,533
bb20rr	,133	,526
bb12rr	,350	,474
bb19d	-,066	,412
bb01fs	-,125	,411
bb05rr	,047	,404
bb09rr	,048	,320

* Postavke podlestvice BIS so označene s kratico bxbis, postavke podlestvic BAS pa s kraticami bbxrr (odzivnost na nagrade), bbsd (gon) in bbsfs (iskanje zabave).

Iz Preglednice 6 vidimo, da faktorske vrednosti izločenih dimenzij visoko korelirajo z ustreznima podlestvicama Vprašalnika BIS/BAS (0,98 in 0,99), kar pomeni izjemno dobro konvergentno veljavnost, medtem ko sta obe diskriminativni korelaciji takorekoč nični (0,01 in -0,05). Faktorska veljavnost vprašalnika BIS/BAS se je torej tudi v naši verziji izkazala kot izredno dobra.

Preglednica 6. Korelacije faktorskih vrednosti dveh latentnih dimenzij vedenjske motivacije in dveh podlestvici Vprašalnika BIS/BAS.

Podlestvici	Faktorske vrednosti	
	1	2
BIS	,98	.01
BAS	-,05	,99

Štirifaktorska solucija analize postavk Vprašalnika BIS/BAS je izločila štiri faktorje, ki skupaj pojasnjujejo 51,45 izvirne variance, od tega prvi 17,72 odstotkov, drugi 16,55 odstotkov, tretji 9,23 odstotkov in četrti 7,94 odstotkov. Iz preglednice 7 vidimo, da nasiča prvi faktor vse postavke podlestvice BIS, drugi faktor vse štiri postavke podlestvice BAS – iskanje zabave, tretji faktor nasiča dve postavki podlestvice BAS – gon in tudi dve postavki podlestvice BAS – odzivnost na nagrade, četrti faktor pa nasiča tri postavke podlestvice BAS – odzivnost na nagrade in še eno postavko podlestvice BAS – gon.

Preglednica 7. Nasičenja postavk Lestvice BIS/BAS* s štirimi ekstrahiranimi faktorji.

	Faktor			
	1	2	3	4
bb18bis	,794			-,128
bb13bis	,748	,172		
bb16bis	,648	,136	-,110	
bb10bis	,642		,277	-,190
bb06bis	,600			
bb04bis_	,542	-,157		,386
bb02bis_	,512	-,304		,375
bb12rr	,440	,395	,215	
bb07fs	-,140	,681	-,290	,104
bb01fs		,660	-,180	,165
bb11fs	,225	,646	,120	
bb17fs	-,184	,588	,112	,146
bb19d		,378	,347	-,350
bb03d	-,181	-,147	,837	
bb14d	,146		,795	
bb15rr		,409	,459	,128
bb09rr		,351	-,234	,653
bb05rr	-,166	-,202	,459	,612
bb20rr		,169	,264	,572
bb08d	-,200	,397	,169	,515

* Postavke podlestvice BIS so označene s kratico bxbis, postavke podlestvici BAS pa s kraticami bbxrr (odzivnost na nagrade), bbsd (gon) in bbsfs (iskanje zabave).

Preglednica 8 prikazuje vse konvergentne in diskriminativne korelacije med faktorskimi vrednostmi štirih izločenih faktorjev vedenjskega motivacijskega sistema in ustrežajočimi podlestvici BIS in BAS. Podlestvice BIS, BAS – iskanje zabave in tudi BAS – gon so krepko podprte z latentnimi dimenzijami, pri čemer so pri prvih dveh tudi

diskriminativne korelacije nepomembne ali nizke. Drugi faktor pomembno korelira tudi z obema ostalima podlestvicama BAS, prav tako pomembno korelira tudi tretji faktor z ostalima podlestvicama BAS (vendar le nizko z BAS – iskanje zabave). Četrti faktor pa poleg pomembne in srednje visoke konvergentne korelacije z BAS – odzivnost na nagrade ne korelira pomembno z nobeno od ostalih podlestvic. Štiridimenzionalni model Vprašalnika BIS/BAS se je torej izkazal kot zadovoljiv, ni pa glede konvergentne in diskriminativne veljavnosti tako prepričljiv kot dvodimenzionalni model.

Preglednica 8. Korelacije faktorskih vrednosti štirih latentnih dimenzij vedenjske motivacije in štirih podlestvic Vprašalnika BIS/BAS.

Podlestvice BIS/BASa	Faktor			
	1	2	3	4
BIS	,977(**)	-,224(**)	,030	,166
BAS-odzivnost na nagrado	,180(*)	,412(**)	,542(**)	,609(**)
BAS-gon	-,027	,439(**)	,893(**)	,129
BAS-iskanje zabave	-,147	,907(**)	,178(*)	,072

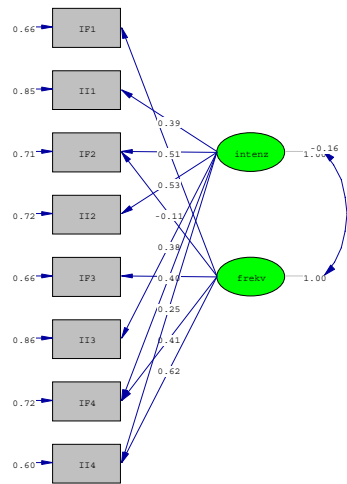
** Korelacija pomembna na ravni 0,01.

* Korelacija pomembna na ravni 0,05.

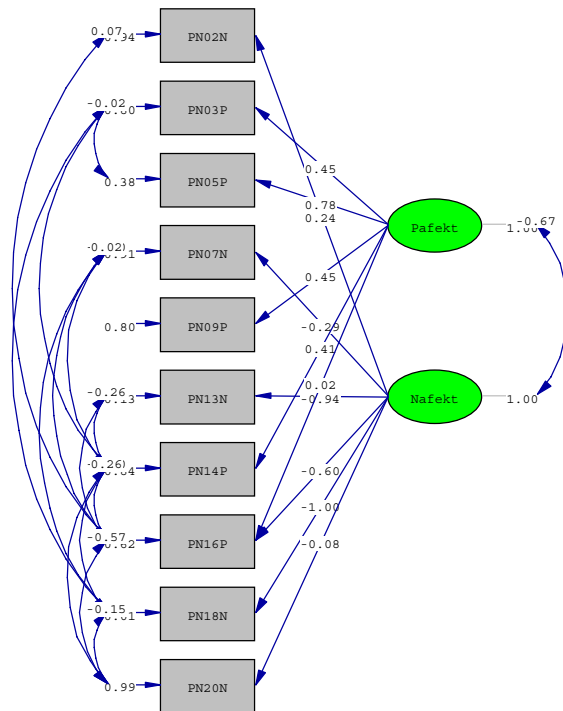
Iz vseh teh podatkov lahko razberemo psihološko naravo štirih izločenih faktorjev. Prvi je nedvomno faktor izogibanja (faktor inhibitorne motivacije). Skupni imenovalce drugih treh faktorjev je tendenca približevanja. Drugi faktor lahko glede na naravo nasičenih postavk označimo kot faktor iskanja zabave, tretji faktor kot faktor gona in četrti faktor kot faktor odzivnosti na nagrade.

Struktura inspiracije, afekta in motivacijskih vedenjskih sistemov: konfirmatorne analize

Glede na dokaj jasno strukturo vseh treh temeljnih konstruktov naše raziskave, ki smo jo dobili z eksploratornimi multivariatnimi analizami, se velja vprašati, ali lahko to strukturo potrdimo tudi s pomočjo konfirmatornih analiz. V ta namen smo uporabili ustrezne analize kovariančnih struktur (LISREL), ki omogočajo testiranje konfirmatornih modelov za hipotetične faktorske solucije. Konfirmatorna analiza postavk Lestvice inspiracije je pokazala, da lahko z veliko verjetnostjo potrdimo veljavnost dvodimenzionalnega modela inspiracije (Slika 2). Vsi statistični kazalci namreč kažejo na prepričljivo stabilnost takšnega modela (hi kvadrat = 14,52 ob stopnjah svobode 16; P = 0,56; RMSEA = 0,000). Iz slike 2 je razvidno, da lahko psihološko strukturo prostora inspiracije dobro pojasnimo z dvema latentnima dimenzijama, od katerih ena korelira predvsem s postavkami intenzivnosti inspiracije (označene so z začetnicama ii), druga pa predvsem s postavkami frekvence inspiracije (označena z začetnicama if). Gre torej za razvidni dimenziji intenzivnosti (intenz) in frekventnosti inspiracije (frekv). Tudi konfirmatorna faktorska analiza torej jasno kaže, da je dvofaktorski model inspiracije povsem upravičen. Manj prepričljivo, vendar še vedno zadovoljivo pa lahko potrdimo tudi enodimenzionalni model inspiracije (hi kvadrat = 20,96 ob stopnjah svobode 13; P = 0,074; RMSEA = 0,067), kar pomeni, da je tudi enodimenzionalna uporaba konstrukta inspiracije upravičena.

Slika 2. Rezultati konfirmatorne analize postavk Lestvice inspiracije.

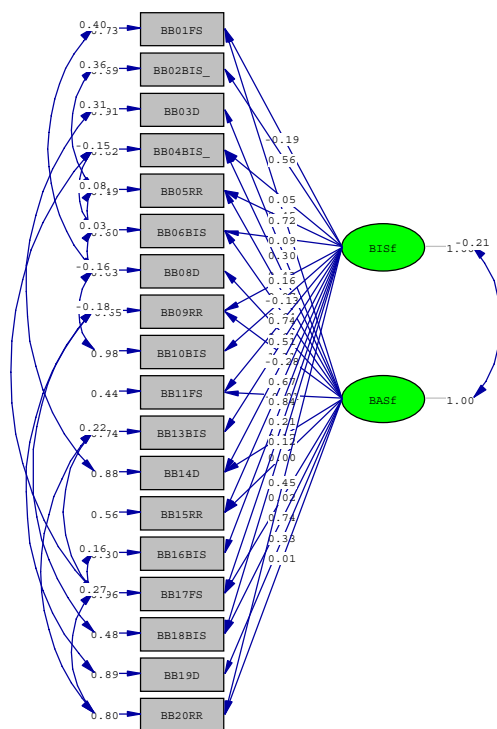

Chi-Square=26.78, df=19, P-value=0.10997, RMSEA=0.054

Slika 3. Rezultati konfirmatorne analize postavk Lestvice PANAS.

Konfirmatorna faktorjska analiza Lestvice PANAS je prav tako pokazala ustreznost dvodimenzionalnega modela postavk lestvice, če upoštevamo po pet postavk negativnega in pozitivnega afekta, ki najmočnejše korelirajo s skupnim skorom obeh ustreznih podleštic. Slika 3 prikazuje dvodimenzionalni model, v katerem latentna dimenzija pozitivnega afekta (Pafekt) znatno korelira z večino od petih postavk pozitivnega afekta in latentna dimenzija negativnega afekta (Nafekt) korelira z večino od petih postavk negativnega afekta. Model lahko sprejmemo kot veljaven, saj tako kažejo statistični kriteriji (hi kvadrat = 26,78 ob 19 stopnjah svobode; $P = 0,110$; RMSEA = 0,054).

Dvodimenzionalni model potrjujejo tudi konfirmatorne analize Lestvice BIS/BAS (Slika 4). Optimalni model vključuje 18 od 20 postavk lestvice in kaže solidno veljavnost glede na statistične kazalce (hi kvadrat = 127,30 ob 109 stopnjah svobode; $P = 0,111$; RMSEA = 0,035). Prva latentna spremenljivka (BISf) korelira z večino postavk BIS sistema in jo lahko označimo kot faktor izogibanja, medtem ko druga (BASf) korelira z večino postavk BAS sistema in jo lahko označimo kot faktor približevanja. Nadaljnje konfirmatorne analize pa niso zanesljivo potrdile veljavnosti štiridimenzionalne solucije Vprašalnika BIS/BAS, ki so jo nakazele prejšnje eksploratorne analize.

Chi-Square=127.30, df=109, P-value=0.11113, RMSEA=0.035

Slika 4. Rezultati konfirmatorne analize postavk Lestvice BIS/BAS.

Odnos med inspiracijo, afektom in motivacijskim vedenjskim sistemom

Glede na to, da so se uporabljene mere raziskovanih spremenljivk izkazale za docela ustrezne in veljavne, se lahko lotimo osrednjega vprašanja: kakšne so povezave med ključnimi spremenljivkami naše raziskave. Te povezave so prikazane na Preglednici 9, pri čemer smo vključili tudi korelacije raziskovanih spremenljivk s spolom.

Najbolj nas seveda zanimajo korelacije, ki najbolj neposredno zadevajo naše hipoteze. To so predvsem korelacije med inspiracijo, pozitivnim afektom in približevanjem. Kot vidimo, se inspiracija (i_skupaj) krepko povezuje tako s pozitivnim afektom (pa), kot s približevanjem (bas). Pri tem je zanimivo, da frekvenca inspiracije (i_fre) močneje korelira z obema kot pa intenzivnost inspiracije (i_int). Inspiracija v celoti pomembno korelira tudi z vsemi tremi komponentami približevanja, odzivnostjo na nagrade (basrr), gonom (basd) in iskanjem zabave (basfs). Očitno je, da igrata pri inspiraciji pomembno vlogo pozitivni afekt in motivacija približevanja, ki pa še bolj korelirata tudi med seboj ($r = 0,577$). Povsem jasno je, da ima inspiracija močno emocionalno podlago v pozitivnem afektu in enako močno motivacijsko podlago v motivu približevanja. Tako se naši izsledki v tem pogledu ujemajo s predvidevanji in izsledki pionirskih raziskav Thrasha in Elliota (2003).

Inspiracija pa pomembno, a seveda negativno korelira tudi z izogibanjem in negativnim afektom. S tem je emocionalna in motivacijska podoba inspiracije kot poteze zaokrožena. V celoti gledano je inspiracija pozitivno povezana s približevanjem in pozitivnim afektom in negativno z izogibanjem in negativnim afektom. Konsekventno je tudi korelacija med izogibanjem in negativnim afektom dokaj visoka (0,597). Korelacija med izogibanjem in približevanjem ni pomembna, ker sta obe posledicvi izvorno konstruirani na osnovi ortogonalnih faktorjev, medtem ko je negativna korelacija med pozitivnim in negativnim afektom tudi statistično pomembna. Kar zadeva spol, sta pri ženskah nekoliko večja izogibanje in odzivnost na nagrado, medtem ko je pri inspiracija izražena le tendenca večjih vrednosti pri moških, a ta tendenca ni dosegla praga statistične pomembnosti.

Preglednica 9. Korelacije med raziskovanimi spremenljivkami^a.

	spol	i_fre	i_int	i_skupaj	bis	basrr	basd	basfs	bas	pa	na
spol	1	-,108	-,118	-,132	,173(*)	,186(*)	,095	,076	,155	,013	,069
i_fre	-,108	1	,482(**)	,856(**)	-,237(**)	,295(**)	,341(**)	,488(**)	,497(**)	,502(**)	-,203(*)
i_int	-,118	,482(**)	1	,865(**)	-,138	,191(*)	,114	,304(**)	,276(**)	,279(**)	-,148
i_skupaj	-,132	,856(**)	,865(**)	1	-,217(*)	,281(**)	,262(**)	,458(**)	,447(**)	,452(**)	-,204(*)
bis	,173(*)	-,237(**)	-,138	-,217(*)	1	,149	-,042	-,174(*)	-,035	-,246(**)	,597(**)
basrr	,186(*)	,295(**)	,191(*)	,281(**)	,149	1	,509(**)	,320(**)	,789(**)	,401(**)	-,072
basd	,095	,341(**)	,114	,262(**)	-,042	,509(**)	1	,317(**)	,758(**)	,522(**)	-,106
basfs	,076	,488(**)	,304(**)	,458(**)	-,174(*)	,320(**)	,317(**)	1	,749(**)	,414(**)	-,154
bas	,155	,497(**)	,276(**)	,447(**)	-,035	,789(**)	,758(**)	,749(**)	1	,577(**)	-,147
pa	,013	,502(**)	,279(**)	,452(**)	-,246(**)	,401(**)	,522(**)	,414(**)	,577(**)	1	-,201(*)
na	,069	-,203(*)	-,148	-,204(*)	,597(**)	-,072	-,106	-,154	-,147	-,201(*)	1

^a Legenda spremenljivk: spol = spol, i_fre = frekvenca inspiracije, i_int = intenzivnost inspiracije, i_skupaj = skupna vrednost inspiracije, bis = izogibanje (vedenjski inhibitorni sistem), basrr = približevanje – odzivanje na nagrado, basd = približevanje – gon, basfs = približevanje – iskanje zabave, bas = približevanje (vedenjski aktivacijski sistem); pa = pozitivni afekt; na = negativni afekt.

* Korelacija je signifikantna na stopnji 0.05.

** Korelacija je signifikantna na stopnji 0.01.

Skupne dimenzije inspiracije, afekta in motivacijskega vedenjskega sistema

Skupna factorska analiza lestvic inspiracije, motivacijskega vedenjskega sistema in afekta je zelo jasno potrdila pričakovano dvofaktorsko strukturo. Dva faktorja, izločena po Kaiserjevem kriteriju lastnih vrednosti, pojasnjujeta 65,68 odstotkov celotne variance v matriki šestih manifestnih spremenljivk, ki jih tvorijo točke na lestvicah inspiracije, BIS-BAS sistema in PANAS-a. Preglednica 10 kaže strukturno matriko obeh izločenih faktorjev, ki smo jih rotirali po metodi PROMAX. Zelo lepo vidimo visoka nasičenja s prvo skupno dimenzijo pri spremenljivkah pogostost inspiracije, vedenjski aktivacijskih sistem BAS, pozitivni afekt intenzivnost inspiracije. Prav tako izstopajo visoka nasičenja druge skupne dimenzije pri spremenljivkah vedenjski inhibicijski sistem BIS in negativni afekt. Jasno je torej, da tvorita skupni prostor inspiracije, vedenjskega motivacijskega sistema in emocionalnosti dve dimenziji, prva povezana z inspiracijo, približevanjem (BAS) in pozitivnim afektom, druga pa z izogibanjem in negativnim afektom. Lahko pa tudi vidimo nizka, a vendar opazna negativna nasičenja druge dimenzije pri inspiraciji, kar potrjuje naša prejšnja opažanja, da se inspiracija negativno, čeprav relativno nizko povezuje z motivacijo izogibanja in negativnim afektom.

Preglednica 10. Dvofaktorska solucija temeljnih spremenljivk inspiracije, vedenjskega sistema in afekta.^a

	Faktor	
	1	2
i_fre	,820	-,267
bas	,798	-,055
pa	,788	-,261
i_int	,626	-,179
bis	-,210	,901
na	-,231	,881

^a Legenda spremenljivk: i_fre = frekvenca inspiracije, i_int = intenzivnost inspiracije, bis = izogibanje (vedenjski inhibični sistem), bas = približevanje (vedenjski aktivacijski sistem); pa = pozitivni afekt; na = negativni afekt.

Dvofaktorsko solucijo temeljnih spremenljivk naše raziskave potrjuje tudi konfirmatorna factorska analiza inspiracije, vedenjskega sistema in afekta. S pomočjo analize kovariančnih struktur lahko ocenimo dvofaktorski model kot ustrezen (hi kvadrat = 5,08; p = 0,28; RMSEA = 0,04). V tem modelu, podobno kot pri eksploratorni factorski analizi, prva dimenzija nasiča inspiracijo, vedenjski aktivacijski sistem in pozitivni afekt, druga pa negativni afekt in vedenjski inhibični sistem.

Zaključki

Izledki naše raziskave potrjujejo dimenzionalno strukturo raziskovanih psiholoških prostorov inspiracije, motivacijskega vedenjskega sistema in emocionalnosti, kažejo pa tudi na dokaj jasno strukturiranost povezav med osnovnimi dimenzijami teh treh prostorov. Inspiracijo kot potezo nedvomno dokaj enakovredno tvorita komponenti frekvence in pogostosti, ki sicer med seboj pozitivno korelirata, vendar le zmerno, tako da ju upravičeno lahko tretiramo kot relativno samostojni komponenti.

Obe komponenti inspiracije pa sta očitno povezani z motivacijskim vedenjskim aktivacijskim sistemom in pozitivnim afektom. Inspiracija je torej resnično dokaj močno podprta z delovanjem apetitivne motivacije, z delovanjem težnje po približevanju, ki jo merimo z močjo oziroma občutljivostjo vedenjskega aktivacijskega sistema. Emocionalni vidik tega motivacijskega kompleksa je nedvomno pozitiven afekt.

Na drugi strani pa naše raziskovanje bolj kot prejšnja kaže tudi na definitivno, čeprav ne visoko negativno povezanost inspiracije z motivacijsko težnjo po izogibanju, ki smo jo merili z močjo vedenjskega inhibicijskega sistema merili (lestvica BIS).

Zelo verjetna se zdi razlaga, da je motivacijska usmerjenost pomemben spodbudnik inspiracije. Tudi Thrash in Elliot (2003) jasno pravita, da je motivacija eden izmed treh glavnih določevalcev inspiracije (poleg evokacije in iluminacije). Brez apetitivne motivacije in pozitivnega afekta se v našem življenju bistveno zmanjša število trenutkov inspiracije. Nasprotno pa izogibanje in negativni afekt (anksioznost, depresivnost, občutja krivde...) zavirata inspirativnost. Tako lahko naši izsledki dopolnijo in poglobijo pomen starih ugotovitev, ki kažejo na izjemno pomembno vlogo motivacije v ustvarjalnosti. Genialni umetniki in znanstveniki so bili pogosto prav fanatično motivirani za svoje ustvarjalno delo. Je morda celo tako, da brez visoke motivacije ne moremo pričakovati navdihujočih idej?

A če je tako, potem kaže v nadaljnjem raziskovanju posvetiti posebno pozornost morebitnim povezavam inspiracije z drugimi psihološkimi konstrukti, ki so dokazano povezani tako z motivacijskim vedenjskim sistemom kot z emocionalnostjo. To so v prvi vrsti osebnostne poteze. Prav temeljne dimenzije osebnosti (npr. ekstravertnost, nevtoticizem in odprtost) so povezane tako z afektom kot z vedenjskim sistemom, že po tradiciji pa jih povezujemo tudi z ustvarjalnostjo (Eysenck, 1995). Prav tako se potem odpirajo perspektive povezav inspiracije z nevrotansmitterskimi sistemi, zlasti dopaminergičnim, serotonergičnim in noradrenergičnim.

Literatura

- Batson, C. D., Schoenrade, P., & Ventis, W. L. (1993). *Religion and the individual: A social-psychological perspective*. New York: Oxford University Press.
- Cacioppo, J. T., Gardner, W. L., & Berntson, G. G. (1999). The affect system has parallel and integrative processing components: Form follows function. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 839–855.
- Cacioppo, J. T., & Berntson, G. G. (1994). Relationship between attitudes and evaluative space: A critical review, with emphasis on the separability of positive and negative substrates. *Psychological Bulletin*, 115, 401–422.
- Canale, F. L. (1994). Revelation and inspiration: The classical model. *Andrews University Seminary Studies*, 32, 7–28.
- Carver, C. S. (2001). Affect and the functional bases of behavior: On the dimensional structure of affective experience. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 5, 345–356.
- Carver, C. S., & White, T. L. (1994). Behavioral inhibition, behavioral activation and affective responses to impending reward and punishment: The BIS/BAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 319–333.
- Cloninger, C. R. (1987). A systematic method for clinical description and classification of personality variants. *Archives of General Psychiatry*, 44, 573–588.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. New York: HarperCollins.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: Harper Perennial.
- Depue, R. A., & Collins, P. F. (1999). Neurobiology of the structure of personality: Dopamine, facilitation of incentive motivation, and extraversion. *Behavioral and Brain Sciences*, 22, 491–569.

- Dickson, A., & Dearing, M. F. (1979). Appetitive-aversive interactions and inhibitory processes. In A. Dickson & R. A. Boakes (Eds.), *Mechanisms of learning and motivation* (pp. 203–231). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Elliot, A. J., & Thrash, T. M. (2002). Approach-avoidance motivation in personality: Approach and avoidance temperaments and goals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 804–818.
- Eysenck, H. J. (1995). *Genius: The natural history of creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fredrickson, L. M., & Anderson, D. H. (1999). A qualitative exploration of the wilderness experience as a source of spiritual inspiration. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 21–39.
- Gable, S. L., Reis, H. T., & Elliot, A. J. (2000). Behavioral activation and inhibition in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 1135–1149.
- Gray, J. A. (1970). The psychophysiological basis of introversion-extroversion. *Behavior Research and Therapy*, 8, 249–266.
- Gray, J. A. (1990). Brain systems that mediate both emotion and cognition. *Cognition and Emotion*, 4, 269–288.
- Gros, T. in Škoberne, P. (1999). *Svetlobni križi in drugi čudeži: znamenja novega časa*. Ljubljana: CDK.
- Guilford, J. (1967). *The nature of human intelligence*. New York: McGraw-Hill.
- Haidt, J. (2003). Elevation and the positive psychology of morality. In C. L. Keyes & J. Haidt (Eds.), *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived* (pp. 275–289). Washington, DC: American Psychological Association.
- Haidt, J., & Keltner, D. (in press). Awe/responsiveness to beauty and excellence. In C. Peterson & M. E. P. Seligman (Eds.), *The Values In Action (VIA) classification of strengths*. Cincinnati, OH: Values in Action Institute.
- Harding, R. E. M. (1948). *An anatomy of inspiration*. Cambridge, England: Heffer.
- Hart, T. (1998). Inspiration: Exploring the experience and its meaning. *Journal of Humanistic Psychology*, 38, 7–35.
- Hartmann, E. von (1884). *Philosophy of the unconscious*. New York: Macmillan.
- Howes, F. (1926). *The borderland of music and psychology*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner.
- Keltner, D., & Haidt, J. (2003). Approaching awe, a moral, spiritual, and aesthetic emotion. *Cognition and Emotion*, 17, 297–314.
- Konorski, J. (1967). *Integrative activity of the brain: An interdisciplinary approach*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lang, P. J. (1995). The emotion probe: Studies of motivation and attention. *American Psychologist*, 50, 372–385.
- Kris, E. (1952). *Psychoanalytic explorations in art*. New York: Schocken Books.
- Leavitt, J., (Ed.). (1997). *Poetry and prophecy: The anthropology of inspiration*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Leskovar, R. T. (2002). Signs of transcendence. V: G. Repovš, M. Gams, A. Detela (Ur.), *Kognitivna znanost* (str. 155–158). Ljubljana: Inštitut Jožef Štefan.
- Lockwood, P., & Kunda, Z. (1997). Superstars and me: Predicting the impact of role models on the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 91–103.
- Lockwood, P., & Kunda, Z. (1999). Increasing the salience of one's best selves can undermine inspiration by outstanding role models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 214–228.
- Macintosh, N. J. (1983). *Conditioning and associative learning*. Oxford, England: Clarendon Press.
- Makarovič, J. (2003). *Antropologija ustvarjalnosti: biologija, psihologija, družba*. Ljubljana: Nova revija.
- Maslow, A. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper & Row.
- McClelland, D. C., & Kirshnit, C. (1988). The effect of motivational arousal through films on salivary immunoglobulin A. *Psychology and Health*, 2, 31–52.
- McCutchan, A. (1999). *The muse that sings: Composers speak about the creative process*. New York: Oxford University Press.
- Miller, W. R., & C'DeBaca, J. (1994). Quantum change: Toward a psychology of transformation. In T. F. Heatherton & J. L. Weinberger (Eds.), *Can personality change?* (pp. 253–280). Washington, DC: American Psychological Association.
- Musek, J. (1993). *Znanstvena podoba osebnosti*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. in Avsec, A. (2002). Pozitivna psihologija: Subjektivni (emocionalni) blagor in zadovoljstvo z življenjem. *Anthropos*, 1–3, 2002, 41–68.

- Newman, J. P. (1987). Reaction to punishment in extraverts and psychopaths: Implications for impulsive behavior of disinhibited individuals. *Journal of Research in Personality*, 21, 464–480.
- Panksepp, J. (1998). *Affective neuroscience: The foundations of human and animal emotions*. New York: Oxford University Press.
- Pečjak, V. (1987). *Misliti, delati, živeti ustvarjalno*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Schneirla, T. C. (1959). An evolutionary and developmental theory of biphasic processes underlying approach and withdrawal. In M. Jones (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation* (pp. 1–42). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Solomon, R. L., & Corbitt, J. D. (1974). An opponent-process theory of motivation: I. Temporal dynamics of affect. *Psychological Review*, 78, 3–43.
- Spielberger CD, Gorusch RL, Lushene RE. (1970). *STAI manual for the state-trait anxiety inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Thrash, T. M., & Elliot, A. J. (2002). Implicit and self-attributed achievement motives: Concordance and predictive validity. *Journal of Personality*, 70, 729–755.
- Thrash, T. M., & Elliot, A. J. (2003). Inspiration as a psychological construct. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 871–889.
- Thrash, T. M., & Elliot, A. J. (2004). Inspiration. Core characteristics, component processes, antecedents, and function. as a psychological construct. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 957–973.
- Trstenjak, A. (1981). *Psihologija ustvarjalnosti*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Versiva sveta*. (1977). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Wallas, G. (1926). *The art of thought*. New York: Harcourt Brace.
- Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063–1070.
- Wild, T. C., Kuiken, D., & Schopflocher, D. (1995). The role of absorption in experiential involvement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 569–579.
- Zuckerman, M. (1991). *Psychobiology of personality*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Zuckerman, M. (1995). Good and bad humors: Biochemical bases of personality and its disorders. *Psychological Science*, 6, 325–332.